

VASIF ÖNGÖREN’İN TİYATROLARINDA KADIN

Halil ADIYAMAN*

Özet

Kadın konusu edebiyatımızda Tanzimatla beraber daha işlevsel hale gelmiştir. Cumhuriyetle beraber kadın hem gerçek hayatta hem de edebi metinlerde kendine çokça yer bulmaya başlar. Vasıf Öngören’in tiyatrolarında kadın hayata müdahale eden etkin bir konumdadır. Kadın sorgulayıcı bir tavrıdadır ne istediğini bilir. Ezen, ezilen, aşık olan, aldatılan ve yöneten kadın onun eserlerinin temel taşıdır.

Anahtar Kelimeler: Tiyatro, kadın, aşk, anne.

Drama Of Woman That Rebel: Sacrifice

Abstract

The subject "woman" has become morefunctional in our literature with the Tanzimat Literature. With Republic, woman begins to find herself a place a lot in both real life and literary texts. In Vasıf Öngören's theatres, woman is in an active position who struggles against life. Woman is in a questioning attitude; she knows what she wants. The oppressor, the oppressed, the one who falls in love, the deceived and the woman who manages are the cornerstone of his works.

Key Words: Theatre, woman, love, mother

I. Giriş

Türk Tiyatrosunda 1960–70 yıllarında eser veren Vasıf Öngören, kendine özgü bir tiyatro anlayışı ortaya koyar. Kütahya Lisesi’nde okurken başlayan tiyatro merakı İstanbul’da üniversite okurken zirveye ulaşır. 1960’lı yıllardan itibaren ilgi duyduğu “Brecht tiyatrosunu

* Okutman, Dumlupınar Üniversitesi Türk Dili Bölümü Öğretim Elemanı. hadiyaman03@hotmail.com

mutfağında öğrenmek için, Helene Weigel'den Brecht'in Doğu Berlin'de kurmuş olduğu Berliner Ensemble topluluğunun provalarına izleyici olarak katılma izni alır. Böylece Berliner Ensemble arşivini 1966'ya dek inceleme olanağını da bulur. Bu dönemde oyun yazmaya başlar”(Yüksel 1991 s:8).

Vasıf Öngören, ilk oyunu olan *Göç*'te otomobil tamircisi olan ailenin maddî sıkıntılar nedeniyle Almanya'ya göçünü işler. *Asiye Nasıl Kurtulur?* isimli oyunda, çaresiz ve yoksul kadınların kötü yola düşüşünü anlatır. Brecht'in etkisiyle olayların şekillenmesinde Hanımefendi ve Yorumcu gibi şahısların müdahalesi görülür. *Oyun Nasıl Oynanmalı?* adlı eserde, yarışma programı şeklinde yönlendirilen olaylarla genç bir kızın film dünyasındaki hızlı yükselişini anlatır. Dördüncü eseri olan *Zengin Mutfağı*'nda ise, emek-sermaye çatışması siyasî bir yaklaşımla ele alır.

Vasıf Öngören'in telif eserlerinin yanında tercüme ve adapte eserleri de vardır. Vasıf Öngören, Brecht tiyatrosundan öğrendiği yapıyı Türk tiyatrosuna uygulamada oldukça başarılıdır: “Yapılarıyla yarattığı tiyatro olaylarının hiçbiri rastlantısal değildir; malzemesini titizlikle seçen, özenle işleyen, ne yaptığının baştan sona bilincinde olan bir tiyatro adamına yaraşır başarılarıdır.” (Yüksel 1991 s:11). Kesting, Epik tiyatronun esaslarını şöyle tespit eder: “Anlatma esasının ön planda olduğu, seyircinin gözlemci olduğu, seyircinin etkinliğini uyarma, seyirciden yargıya varılmasını isteme, dünya tablosu, seyirci karşısına alma, incelenir kanıtlama, duyarlılık bulguya vardırılır, seyirci karşıda durur, insan inceleme konusudur, değişen ve değiştiren insan, gerilim olayların gidişine yöneltilir, her sahne kendi için, montaj, olay çizgisi eğrisel biçimdedir, sıçramalar vardır, süreç insanı değiştirir, varlık düşünceyi belirler ve akıl ön plandadır” (Kesting 1985 s:71). Vasıf Öngören'in eserlerindeki Brecht tesiri üç şekilde karşımıza çıkar. Birincisi, temel olay örgüsüyle tartışma sahnelerinden oluşan oyun kurgusu, ikincisi, oyun kişilerinin tek boyutlu kalıplaşmış tiplerden oluşması, üçüncüsü ise, oyun kişilerinin benzetmecî tiyatro geleneğinin içinde, tekdüze bir biçimde belirlenmesinin yanında, her türlü yerel motifler, sövgüler, kabadayı ağzı gibi doğacı bir düzeyde gelişen diyaloglardan oluşması şeklinde sınırlandırılabilir (İpşiroğlu 2000 s:118-121).

Biz, bu çalışmayla, Vasıf Öngören'in tiyatrolarındaki kadın kahramanları, çeşitli özelliklerine göre sınıflandırmaya çalışacağız. Böyle bir gayretin, yazarın kadın kavramını ele alış tarzını ortaya koyacağı kanaatindeyiz.

II. Vasıf Öngören'in Oyunlarında Çeşitli Yönleriyle Kadın

II.a. Kötü yola düşen kadın: Vasıf Öngören'in tiyatrolarında yoksul olan kadının dramı anlatılır. Yoksulluğun getirdiği bir çıkmaz olarak kötü yola sürüklenen kadın yalnız, aynı zamanda çaresizdir. Kadının güçlü olmadığı toplumlarda ezilen bir yapıda karşımıza çıkan kadın kavramı, “*erkek egemen bir sistem içinde erkeğin ötesi olarak tanımlanan ama davranışları normlara uymayan, paradoksal bir biçimde erkek düşünce biçimlerini pekiştiren, fakat eylemlerinin sonucunda susturulmuş kadınlardır*” (Ergun 2009 s: 16).

1950 sonrası çok partili hayatın getirdiği siyasi farklılıklar kadın unsurunu da etkilemiştir. Gülendam, kadın kavramının farklılık arz etmesinde etkili olan unsurları, “*köyden şehre göç, fakirlik, modernleşme ve sosyalleşme çabaları ve siyaset*” (Gülendam 2006 s: 275) şeklinde tespit eder.

Sevda Şener Vasıf Öngören'in *Asiye Nasıl Kurtulur* oyununda, cinsel istekleri doyurulmamış erkeklerin karşı cinse karşı öfke duydukları, bu öfkenin giderek nefrete dönüştüğü ve kadının yıkımına neden olduğu belirtilmiştir. Şener 1990 s: 473).

Asiye Nasıl Kurtulur? isimli tiyatrodaki merkezi kişi Asiye, onurlu, saf bir kızdır. Fahişelik yapan Zehra'nın kızıdır. Annesi metres olarak bir erkeğin yanına gidince küçük yaşta yalnız kalır. Öğrencilik yaşamında okul müdiresi sahip çıkar. Fakat öğrencilik bitince yaşam mücadelesi başlar. Fabrikada çalışmaya başlar, annesinin hayat kadını olması nedeniyle işten çıkartılır, sokağa düşen Asiye'ye evli bir erkek olan Müdire Hanım'ın Yeğeni sahip çıkar fakat o da evli olduğunu söylememiştir. Asiye evlenip kötü yola düşmek istemese de hayat onu bu yola zorlamıştır. “*Asiye evlenemez, çünkü bir rastlantı sonucu bir sokak kadınının kızı olduğu öğrenilir, sevdiği adam Asiye'yi kurtaramaz, çünkü kaderin ya da rastlantının cilvesine bakın ki evlidir. Asiye fabrikada tutunamaz, çünkü orada çalışanlardan biri ona sarkıntılık eder vb.*” (İpşiroğlu 2000 s: 119). Kaderin tüm cilveleri Asiye'nin yakasını bırakmaz. Sonuçta o da kötü yola düşer.

“Ve bir gece Madem Eleni

Alıp getirdi şiş göbeğin birini

Besbelliydi artık

Başlıyordu bu gece yolculuk

Yumdum gözlerimi

Sıktım dişlerimi

Kahroldum

Ben de anam gibiydim artık

Çalışmadım

Kendi bedenimden utandım

Günlerce yıkandım

Ağladım ağlamasına

Açık seçik düşündüm

Canıma kıymayı” (Öngören 1991 s:107).

Asiye, ezilen, bu ezilmişlikle kötü yola düşen bir kadın tipini ortaya koyar Asiye bu durumdan memnun değildir ilk etapta.

“Evet sayın bayan

Kolay değil haklısınız

Rasgele adamın biri

Adını bile bilmeyeceksin

Ama koynuna gireceksin

Sonra bir başkası

Kolay değil haklısınız” (Öngören 1991 s:105).

Asiye Nasıl Kurtulur?’daki Asiye’nin annesi Zehra da maddî imkânsızlıklar yüzünden kötü yola düşmüş kadındır. Zehra’yı bu işe iten kocasının ölümüyle başlanan sahipsizlik ve imkânsızlıktır: “Zehra: Bak kızım, daha çok küçüksün, ama konuşmamız lazım seninle ... Benim nasıl para kazandığımı biliyorsun. Hiç kimse, isteyerek bu mesleği seçmez. Ben de istemedim böyle bir hayatı... Baban inşaattan düşüp öldü. Bilmem hatırlıyor musun? Daha doğru dürüst konuşamıyordun o zamanlar. Kimsemiz yoktu... Köyden kaçıp gelmiştik babanla... Yapmadığım iş kalmadı... Ama kadın kısmı yalnız kalmaya görsün, herkes altına

çekmeğe çalışır onu ... Çok çektim.... Sonra bir kısmetim çıktı, yeniden evlendim, biliyorsun, iyi idi, seni okula yazdırdı... Ama o da çekip gitti günün birinde ... Hatırlaman lazım, ilkokuldaydın o sıralar sen ... Açlık ve sefalet gene başladı... Artık başka çarem kalmamıştı...” (Öngören 1991 s: 77-78).

Gerek Asiyе'nin gerek Zehra'nın ortak kaderi, açlık ve sefaletin onları kötü yola sürüklemesidir.

II.b. Ezen/ezilen kadın: Hayatta ezilenleri ezen bir grup vardır. İnsanoğlu gücü ele geçirdiğinde ezildiği günleri unutarak hareket eder. Bertolt Brecht'in eserlerinde görülen ezen ve ezilen ikilemi; “ *İyi iken olumlu ve erdemli tutum sergileyen bu karakterler kaybederler, ama kötü iseler erdemsiz fakat çıkarlarına hizmet eden bireylere dönüşürler*” (Nutku 1999: 46). Bu durumu *Asiyе Nasıl Kurtulur?*'da görüyoruz. Asiyе sermaye iken iyidir fakat kaybeder; sonrasında sermaye olmaktan kurtulup patron olmuştur. Bu kez de erdemsiz bir kişi olarak karşımıza çıkar. Fakat bu iş birçok fakir ve kimsesiz kızı kötü yola düşürme işidir. Asiyе'nin annesi olan Zehra da ezen konumundadır. Kızının pazarlayıcısı olan Zehra, yaşlanınca geçineceği parayı da kazanma peşindedir: “**ZEHRA:** ... *Ben bu meslekte çok çok üç, dört yıl daha para ederim. Üç, dört yıl sonra kimse on para vermez bana artık... Hem ben, hem sen gebeririz açlıktan. Şimdi bu adam çıktı karşıma... Adam bakkal. Karısını sevmiyor, beni istiyor. Bir ev tuttu bana. Ama dediğim gibi, beni tek başıma istiyor. Şimdi önümüzde iki yok var. Birinden birini seç: Ya sen de benimle birlikte bu meslekte çalışmaya başlarsın, o zaman gene beraber otururuz. Çünkü daha çok gençsin, çok zaman var önünde... Ya da, bakkala giderim ve sen kendi başını kurtarmaya çalışırsın. ...*” (Öngören 1991: s.77-78).

Görüldüğü gibi ikilem ezen-ezilen üzerine oluşturulur. Ezen kadinken, ezilen de yine kadın olur.

II.c. Anne-kadın: *Asiyе Nasıl Kurtulur?* isimli eserde Zehra'nın kızını yaşadığı bataklığa sürüklemesi annelik kavramını ayaklar altına alır. Annelik duygusundan daha ziyade kızının üzerinden kazanacağı para ön plandadır.

Oyun Nasıl Oynanmalı? isimli oyunda Sabahat, klasik bir anne rolü üstlenir. Kızı Sevil'in filmde oynama isteğini eşine kabul ettirmek için süslenip hazırlanır. İkna için rakı sofrası kurar. Eşini ikna eder fakat ikinci film oynanması istenince kızı ile kocası arasında tercih yapmak zorunda kalır. Eşinden ayrılarak kızını seçer fakat kızının üst-baş açık resimler

çektirmesine tepki gösterir. Sonrasında kızının evlenmesine karşı çıkar. Çünkü gözünü para hırsı bürümüştür. Kızının sevdiği Tuğrul’u zor kullanarak başka bir kadınla gazetecilere yakalattırır. Sonradan görme bir kişi olmuştur. Eve ampermetre dahi alır. Kızına gazinodan teklif gelince kabul eder. Fakat kızı evli olan patronu Kudret’i seçer. Basın toplantısı yapıp kızını Kudret’in kaçırdığını söyleyince Kudret’in adamları tarafından dövülür. Evine döner, Sevil gitmiştir, elinde küçük kızı Sevgi vardır.

Almanya Defteri isimli oyunda Emine evin direğidir. Türk toplumundaki etkin konumlu kadın kavramı Emine ile karşımıza çıkar. Emine gerçekçi bir yapıya sahiptir: “EMİNE: Allah göstermesin. Çocukların düğün parası o. Ben onu biriktirinceye kadar neler çektim. Tek kuruş almam o paradan” (Öngören 1991 s:18). Kızı Nuriye’nin Mehmet’le görüştüğünü hissedince küfür ve argoya başvurur: “EMİNE: Kız bana bak, delirme gene.. Sen iyice sokak orospusu oldun....” (Öngören 1991 s: 37-38).

Emine, çocuklarının yurtdışına gitmesini istemez. Koruyucu-kollayıcı bir tavır sergilese de maddî imkânsızlıklar bu göçe mani olamayacaktır.

II.d. Çalışan kadın: *Asiye Nasıl Kurtulur?*’daki Müdire, annesi tarafından terk edilen Asiye’yi sahiplenir. İnsanlara iyilik yapan, klâsik bir öğretmen özelliği taşır. Aynı oyundaki Seniye Hanım Fuhuşla Mücadele Dernekleri Genel Başkanı’dır. Vasıf Öngören, Brecht metodunu uygulayarak oyundaki Asiye ve Zehra’nın durumlarını değerlendirir:

“SENIYE: Elbette namuslu bir hayatı seçmelidir. Ancak, Asiye’nin anasından ayrıldıktan sonra sığınabileceği bir yer lâzım. Akrabaları falan var mı acaba? ...

SENIYE: Çok güzel. Asiye iki üç yıl okulda kalabildiğine göre, hemen hemen evlenme çağına gelmiş demektir. Kadınlar için en kestirme yaşama yolu evlenme oluyor bizde.. Elbette, ideal olanı, kadının kendi hayatını kendisinin kurması, bir erkeğe muhtaç olmamasıdır. Ancak, günümüzde pek mümkün değil bu.. Hele böyle basit insanlar için... Asiye için, en kestirme kurtuluş yolu, evlenmektir, bence...” (Öngören 1991 s: 81-82).

Seniye model oluşturmaya çalışır. “Asiye’nin okuması, nişanlanıp evlenmesi, kendisini seven ona sahip çıkacak birini bulması, doğru dürüst bir iş tutması vb. Fakat olaylar tam tersi gelişir” İpşiroğlu 2000 s: 119).

II.e. Gelin-kaynana: *Asiye Nasıl Kurtulur?*'daki Kaynana'yı oğlunun kötü bir kadının kızıyla evlenmesine izin vermeyen bir karakter olarak görüyoruz. Asiye'nin hiçbir suçu olmamasına karşın annesinin suçu peşinden gider. Panik bir tip olan kaynana mücadeleyi kazanır ve oğlunu Asiye'den ayırır.

Almanya Defteri'ndeki Emine, kaynana kavramının negatif özelliklerini kendisinde barındırır. Oğlu Ali, Necla'yı kaçırdığındaki olumlu tavrı ile bu olay sonrasında maddî olumsuzlukları görünce Necla'yı suçlar.

Almanya Defteri'ndeki Emine'nin gelini olan Necla, klâsik bir gelin tipine örnektir. Sadece kendisine sorulan sorulara cevap verir; hiçbir işe karıştırılmaz.

II.f. Aldatılan kadın: Ekonomik açıdan erkeğe bağlı kadın erkeğin aldatmasına büyük tepkiler vermez.

Asiye Nasıl Kurtulur?'daki Okul Müdürü'nün Yeğen'in Karısı eşinin Asiye ile yakınlaşmasına rağmen eşini ister. Asiye ise etkisiz konumdadır. Asiye, Yeğen'in evli olduğunu öğrenmesine rağmen ondan ayrılmamayı ve karısından boşanmasını sağlamamayı düşünmemiştir. (Yetim 2007 s:86).

Oyun Nasıl Oynanmalı? da Kudret'in Karısı eşinin aldatmasına göz yumar. Ama bu ilişkinin devam etmemesini ister.

II.g. Kadın- Şöhret- Para: *Oyun Nasıl Oynanmalı?* isimli tiyatrodaki merkez kişi Sevil'dir. Sevil, film çevirerek zengin olma hayalleri kuran, üvey baba elinde büyüyen bir genç kızdır. Üvey babası onun film çevirmesini istemez. Sevil ise kafasına koymuştur; üvey babası izin vermezse kaçacaktır. Ahmet ilk oyuna izin verir yalnız öpüşme sahnelerinden dolayı problem çıkarır. Filmin sonu olduğu için tamamlanır. Alınan parayla buzdolabı alınır. Eve zenginlik gelir. Sevil yeni bir teklif alır ama beybabası izin vermez:

“*SEVİL: Susmayacağım anne, ne hakkınız var benim istikbalimle oynamaya. O benim öz babam değil.. Ben film çevireceğim, yeni teklif var, öldürseniz dövseniz gene çevireceğim..*” (Öngören 1991 s: 169).

Sevil, film çevirirken öpüşmenin mahsuru olmadığını düşünür: “*Namuslu ol, namuslu ol.. Ama karnımızı doyuramıyoruz. Buralarda mı geçecek ömrümüz? Bu bataktan çıkarsana madem bizi*” (Öngören 1991s: 169).

Sevilin bu tavrına kızan Ahmet, onun bir daha filmde oynarsa eşi Sabahat'i boşayacağını söyler. Annesini boşatan Sevil yeni film teklifi alır. Artık yeni bir dünyanın kadını olmak ister: “SEVİL: *O halktan, insanların arasından kurtulacağız.. Hiç ilgimiz olmayacak onlarla..*” (Öngören 1991 s: 173).

Yeni filmler çeker, fakat kirayı bile zor öder. Filmden çok para almak için sevişme sahneli filmleri seçer. Gece kulüplerine gidip dedikodularla dikkat çekecektir. Metreslik teklifi gelir fakat o film çevirip ödül almak ister. “*Oyun Nasıl Oynanmalı? Emekten yana bir dünyanın taraflılığını, ironik göstergelerle anlattığı ve çok net-sert küçük burjuva eleştirisi yaptığı düşünüldüğünde başarılı bir oyundur. Çözüm önerisi olmaması eleştirilebilirse de yine de eleştirel perspektiflerin yeniyi bulabileceği düşüncesi önemli ve anlamlıdır*” (Başkaya 2006 s:108).

Zengin Mutfağı'nda Nazlı, “*kolay beğenmeyen, emrindakilere yukarıdan bakan tutumuyla gerçek bir burjuva olamamış, görgüsüz bir zengin kadınıdır*” (Göktaş 2004 s:139).

II.h. Kadın-aşk: *Oyun Nasıl Oynanmalı?* isimli tiyatrodaki Sevil, oyuncu olabilmek için her türlü fedakarlığa ve sıkıntıya katlanmasına karşın rol arkadaşı Tuğrul'a aşık olması olayların akışını değiştirir. Artık film sevdası bitmiş, aşk başlamıştır: “*SEVİL: Onunla evlenmesem de film çevirmeyeceğim işte. Anladın mı.. Hiçbir şey umurumda değil.. Kudret Bey.. İsterseniz mahkemeye verin.. Benim mukavelemde evlenemez diye bir kayıt yok..*” (Öngören 1991 s: 200).

Zengin Mutfağı isimli tiyatrodaki Kız, zengin bir kişi olan Kerim Bey'in mutfağında hizmetçilik yapar: “*Hizmet ettikleri egemen sınıfla kendi sınıfları arasındaki uçurumu görmezden gelmeye alışmış, bireyce yaşamayı sevmiş, sağa sola karışmayan*” (Yüksel 1997 s: 123-124) ve saf kalpli olan kız, Türkoloji'den mezun olacak olan Selim ile evlenme hazırlıkları yapmaktadır. Gerçekçi bir yapıya sahip olan Kız, Selim ile evlenmek için her türlü fedakârlığı yapar. Fakat Selim, mafyacılığa soyunduğu için bu evlilik gerçekleşmez.

Almanya Defteri'ndeki Nuriye sevdiği erkekle kaçabilecek kadar ne istediğini bilen bir karakterdir. Eşiyle, iş için Avrupa'ya gitme kararı alırlar.

“*Ali'nin önce sevgilisi sonra karısı olan Necla ile, Recep'in kızı Nuriye tipik genç kız özellikleri gösterirler. Kişilik olarak ikisi de bir an önce sevdikleri erkeklerle birlikte olma eğilimindedirler. Zaten ekonomik nedenler yüzünden toplumun normal benimsediği yollardan*”

olamayan birliktelikleri, sevdikleri erkeklere kaçmak biçiminde gerçekleşir” (Göktaş 2004 s: 99).

Oyun Nasıl Oynanmalı?’da Kadın, kızın film çevirmesini ister. Rahatça film çevirmeleri için Ahmet ile Sabahat’in boşanmalarını sunucudan ister. Sevilin evlenmeyip filme devam etmesini söyler. Kadın, Sevil’in metres olmasını değil; meşhur bir oyuncu olmasını ister. Bu yüzden Sevil’in evlenmeyip filme devam etmesinden yanadır.

III. Sonuç:

Türk toplumunda kadına çok değer verildiği, bütün kültür belgelerinden anlaşılmaktadır. *Dede Korkut Hikayeleri* ve Aşık edebiyatındaki kadın kavramının yanında, Divan edebiyatında sevgili tipi haricinde kadın unsuruna pek yer verilmez. Tanzimatla birlikte ortaya konan edebî eserlerde kadın yeniden sosyal hayatın içinde görülmeye başlar. Cumhuriyet ile beraber kadın konusu edebiyatımızda gerçek yerini bulur. Bu dönemde kadının çalışma hayatına atılması, ailede etkin hale gelmesi, edebi eserlerde daha yoğun bir şekilde yer bulmasına sebep olur.

Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosu yazarlarından Vasıf Öngören, yazdığı eserlerinde sosyal yaşam içindeki bütün problemleri ile birlikte ele alır. Yoksulluk ve yoksulluğun getirdiği çaresizlik, şöhret olma yolunda kadınların yaşadıkları, aldatılan ve aldatılmayı içine sindiren kadın, annelik kavramının içini doldurmayan kadın, kötü yola düşen kadın ve aşık olan kadın onun eserlerinin temel temalarını oluşturur.

Kaynaklar

Ergun, Zeynep, (1996) *Erkeğin Yittiği Yerde*, Everest Yayınları, İstanbul.

Başkaya, Özgür, (2006) *1960 Sonrası Dört Oyun Yazarı (İsmet KÜNTAY-Sermet ÇAGAN- Arayıcı, Oktay – Öngören, Vasıf*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim Güzel Sanatlar Eğitim Programı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Göktaş, Erbil, (2004) *Vasıf Öngören’in Tiyatro Dünyası*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.

Gülendam, Ramazan, (2006) *Türk Romanında Kadın Kimliği*, Salkım Söğüt Yayınları, Konya.

İpşiroğlu, Zehra, (2000), *Tiyatroda Devrim*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.

Kesting, Marianne, (1985), *Tarihte ve Çağımızda Epik Tiyatro*, Adam Yayınları, İstanbul.

Nutku, Hülya, (1999), *Oyun Yazarlığı*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.

Öngören, Vasıf, (1991), *Bütün Oyunları*, Boyut Yayınevi, İstanbul.

Şener, Sevda, *Tiyatro Eserlerimizde Kadın İmajı*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi Cilt: 33 Sayı: 1.2 Sayfa: 467-475 Yayın Tarihi: 1990

Yetim, Semih, (2007) *Bertolt Brecht'in Sezuan'ın İyi İnsanı İle Vasıf Öngören'in Asiyeye Nasıl Kurtulur? Adlı Eserlerinde İyilik ve Kötülük Çatışması*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir.